

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Consensuspolitiek in Nederland: Een studie naar de politieke besluitvormingscultuur in de tweede helft van de twintigste eeuw
Heine, J.A.H.

Citation

Heine, J. A. H. (2019, November 28). *Consensuspolitiek in Nederland: Een studie naar de politieke besluitvormingscultuur in de tweede helft van de twintigste eeuw*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/80842>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/80842>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The following handle holds various files of this Leiden University dissertation:
<http://hdl.handle.net/1887/80842>

Author: Heine, J.A.H.

Title: Consensuspolitiek in Nederland: Een studie naar de politieke besluitvormingscultuur in de tweede helft van de twintigste eeuw

Issue Date: 2019-11-28

12 Crematie (1955–1956)

De Begrafeniswet van 1869 schreef voor dat lijken binnen vijf dagen na overlijden begraven moesten worden, over het al dan niet cremeren sprak de wet niet. De wetgever was van mening dat er zowel godsdienstig-ethische als strafrechtelijke bezwaren kleefden aan lijkverbranding.⁵⁵⁸ In beginsel was crematie dus verboden, maar in 1915 sprak de Hoge Raad zich uit over crematie. In het arrest stelde dit college dat uit het gebod tot begraven geen verbod tot crematie kon worden afgeleid. De wetgever had namelijk verzuimd de personen aan te wijzen die strafbaar waren bij het niet naleven van de Begrafeniswet. Dit leidde tot een gedoogsituatie. Verschillende initiatieven om de wetgeving aan te passen en de ontstane crematiepraktijk te reguleren zouden stranden. Socialisten en liberalen waren voorstander van het legaliseren van crematie, terwijl katholieken en orthodox-protestanten daartegen grote en voornamelijk godsdienstige bezwaren hadden tegen legalisering. Hierdoor bleef de kwestie door de politiek lang ongemoeid. In 1919 poogde het rechtse-kabinet Ruijs de Beerenbrouck I (1918–1922) nog de gegroeide praktijk te consolideren, maar de wet zou nimmer in behandeling worden genomen. In maart 1940 werd ook een voorstel tot wijziging van de Begrafeniswet ingediend, maar door het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog volgde geen parlementaire behandeling. Pas na de oorlog belandde de kwestie van de legalisatie van crematie weer op de politieke agenda.⁵⁵⁹

Een duidelijk verbod op cremeren was er niet en tegelijkertijd lag het niet in de lijn der verwachting dat de oude verbodsbepalingen zouden worden aangescherpt. Eerder zou men proberen de bestaande situatie te reguleren. Evenals het vraagstuk van de zondagsrust was crematie een godsdienstige kwestie die de gemoeieren nimmer onberoerd liet.⁵⁶⁰ Om de kwestie eindelijk eens te doen laten rusten werd in 1949 door KVP-minister van Binnenlandse Zaken J.H. Van Maarseveen een breed samengestelde adviescommissie ingesteld. De commissie bestond uit ambtenaren en uit vertegenwoordigers van kerkgenootschappen en crematieverenigingen en stond onder het voorzitterschap van de jurist en topambtenaar op Binnenlandse Zaken J.M. Kan. In de commissie-Kan zaten zowel voor- als tegenstanders van crematie en zij had als doel om met een voorstel te komen dat voor een zo groot mogelijk deel van de samenleving aanvaardbaar was.⁵⁶¹ Op 17 mei 1950 kwam de commissie

⁵⁵⁸ Lijkverbranding werd in christelijke kringen beschouwd als een heidens gebruik dat de wederopstanding van de doden verhinderde. Juridische bezwaren, vanuit het perspectief van het strafrecht, lagen in de mogelijkheid dat bij verbranding makkelijker sporen van misdaden uitgewist konden worden. Hiertegen werd door voorstanders ingebracht dat een goede regeling rondom de lijkshouwing dit probleem kon oplossen. (Ramakers 1998, p.35-36.)

⁵⁵⁹ Ramakers 1998, p.36.

⁵⁶⁰ Ramakers 1998, p.35-36.

⁵⁶¹ Ramakers 1998, p.45.

met een unaniem advies dat de basis zou vormen voor een nieuw wetsvoorstel dat door minister van Binnenlandse Zaken L.J.M. Beel (KVP), minister van Justitie L.A. Donker (PvdA) en minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid J.G. Suurhoff (PvdA) op 17 januari 1952 werd ingediend bij de Tweede Kamer.⁵⁶²

12.1 Crematiewet

De Wet houdende bepalingen met betrekking tot de verbranding, de balseming en de schouwing van lijken (Crematiewet)⁵⁶³ moest de onbevredigende en reeds decennia durende gedoogtoestand beëindigen. Daarbij wenste het kabinet zowel rekening te houden met het feit dat bij grote groepen van de bevolking ernstige bezwaren leefden tegen lijkverbranding, maar dat tegelijkertijd de overheid crematie reeds lange tijd had gedoogd. In de praktijk had 'lijkverbranding' daardoor een dermate grote omvang aangenomen dat volgens het kabinet een verbod 'de grenzen der redelijkheid te buiten zou gaan'.⁵⁶⁴ In de memorie van toelichting schreef het kabinet dat er een 'modus' gevonden moest worden om lijkverbranding binnen bepaalde grenzen toe te staan. Want niets was zo ondermijnd voor het gezag als het voortbestaan van wetten die met voeten werden getreden.⁵⁶⁵ Dit bracht het kabinet tot een compromisvoorstel dat crematie zou toestaan, maar het voorstel zou niet leiden tot een algehele gelijkstelling van cremeren met begraven. Dit achtte men niet op haar plaats binnen de Nederlandse traditie waar begraving regel en crematie uitzondering was. Wanneer de overledene de uitdrukkelijke wens had om gecremeerd te worden, dan moest dit onder voorwaarden toch mogelijk zijn. De legalisering van crematie werd beperkt door belangen van justitiële aard (o.a. het belang van de lijkschouwing) en door 'bezwaren, ontleend aan opvattingen omtrent de godsdienst, van andersdenkenden'.⁵⁶⁶ Een vergunningstelsel werd voorgesteld om aan deze godsdienstige bezwaren tegemoet te komen. Een ontheffing zou volgen als in redelijke mate was tegemoetgekomen aan de godsdienstige bezwaren die in de omgeving leefden.⁵⁶⁷ Verder stelde het kabinet dat de overheid bij zo'n 'betwiste zaak' geen belastinggelden mag besteden aan het subsidiëren en stichten van crematoria. Een uitzondering maakte het kabinet voor armlastige mensen die wel de wens hadden om gecremeerd te worden, maar niet de begrafeniskosten konden dragen. In een situatie waarbij de kosten toch al ten laste van de overheid

⁵⁶² *Kamerstukken II 1951/52, 2410, 1-3.*

⁵⁶³ *Kamerstukken II 1951/52, 2410, 3.*

⁵⁶⁴ *Kamerstukken II 1951/52, 2410, 3, p.5-6.*

⁵⁶⁵ *Kamerstukken II 1951/52, 2410, 3, p.5.*

⁵⁶⁶ *Kamerstukken II 1951/52, 2410, 3, p.6.*

⁵⁶⁷ De Kroon – de facto de minister – geadviseerd door de Raad van State, en de afdeling voor de geschillen van bestuur, werd voorgesteld als orgaan voor het verlenen van het vereiste verlof. (*Kamerstukken II 1951/52, 2410, 3, p.8.*)

zouden vallen wilde het kabinet wel meewerken aan cremieren. Het kabinet vond het ‘odieuus’ als een onvermogen in zo’n situatie niet gecremeerd kon worden.⁵⁶⁸

12.2 Parlementaire behandeling Crematiewet

Het wetsvoorstel werd in de Tweede Kamer behandeld op 4, 8 en 9 februari 1955. Een bijzonder fundamentele discussie volgde over de vraag in hoeverre de overheid bepaalde zedelijke gebruiken mocht bevoordelen ten opzichte van anderen en of de aan de crematie opgelegde beperkingen fundamentele rechten van de mens schonden. Daarbij ontspoon zich een fel debat tussen in het bijzonder regeringspartij PvdA en oppositiepartij VVD over de wenselijkheid van het compromiskarakter van het wetsvoorstel en of de coalitiepartijen een passende ‘modus vivendi’ hadden gevonden voor de omgang met levensbeschouwelijke verschillen.

P.J. Oud (VVD) fractievoorzitter van de liberalen en leider van de grootste oppositiepartij in de Tweede Kamer had namelijk ‘ernstige bezwaren’ tegen het wetsvoorstel die ten dele van ‘zeer principiële aard’ waren. In het wetsvoorstel zaten enkele bepalingen die ‘in strijd waren met de beginselen van de geestelijke vrijheid’ die volgens Oud tot de rechten van de mens behoorde. Hij wees daarbij nadrukkelijk naar de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens uit 1948 en de Conventie van Rome die een jaar daarvoor door de Kamer was aangenomen.⁵⁶⁹ Het hoofdbezwaar van de liberalen tegen het wetsontwerp lag erin dat de wet voorstanders van crematie discrimineerde. Het karakter van de wet was niet ‘dat begraven en cremieren werd gelijkgesteld’, maar dat er onderscheid werd gemaakt op grond van persoonlijke opvattingen. Dat was volgens Oud discriminatie en strijdig met de rechten van de mens.⁵⁷⁰ Helemaal kritisch was Oud ten aanzien van het voorstel dat het recht van ouders ontnam om hun kind te laten cremieren indien het kind in zijn laatste levensjaar ‘was opgevoed’ in een omgeving waarin men tegen crematie was. Dat vond hij een van ‘de afschuwelijkste voorschriften van het gehele wetsontwerp’.⁵⁷¹ Het was zozeer in strijd met de ‘primaire rechten van de mens’ dat dit wetsontwerp naar zijn mening niet tot wet mocht worden verheven. Daarbij achtte hij het verbod op het oprichten van gemeentelijke crematoria, door een Rijksoverheid die gelijke behandeling nastreefde, ongepast. Hij wees erop dat ‘het gehele streven’ van de wet erop gericht was om cremieren moeilijk te maken en ertoe bij te dragen dat er zo min mogelijk werd gecremeerd. Het betrof dan ook ‘een bijzonder erbarmelijk compromis’ en hij begreep niet dat de sociaaldemocraten, eerst oud-minster A.M. Joekes en later Donker en Suurhoff deze wet konden steunen.⁵⁷²

⁵⁶⁸ *Kamerstukken II* 1951/52, 2410, 3, p.6.

⁵⁶⁹ *Handelingen II* 4 februari 1955, p.2273.

⁵⁷⁰ *Handelingen II* 4 februari 1955, p.2274.

⁵⁷¹ *Handelingen II* 4 februari 1955, p.2275.

⁵⁷² *Handelingen II* 4 februari 1955, p.2275.

Ook het compromiskarakter van de wet kreeg kritiek van Oud. Hij vroeg zich af of het niet wenselijker was geweest als een 'behoorlijke oplossing' simpelweg uitbleef.⁵⁷³ Het wetsvoorstel deed namelijk geen recht aan de 'rechtsontwikkeling' in de samenleving en het feit dat na het arrest van Hoge Raad uit 1915 cremeren in de praktijk rustig kon doorgaan.⁵⁷⁴ Het in overeenstemming brengen van de wet met de gegroeide praktijk was voor hem wat gedaan moest worden.⁵⁷⁵ Maar het kabinet wenste dit niet te doen en was met een wetsvoorstel gekomen, terwijl het volgens Oud beter was geweest om de kwestie niet te beroeren: 'omdat er van die dingen onder ons volk zijn, waarover veel verschil van geestelijk inzicht bestaat, dingen, die men beter kan laten rusten, omdat men niet weet, welke reacties en moeilijkheden men oproept, als men ze gaat regelen.'⁵⁷⁶ Er was immers 'niets gevaarlijker dan wetten maken, die ingaan tegen de rechtsovertuiging van een belangrijk deel van het volk.'⁵⁷⁷ Dit was een stuk wetgeving dat volgens de liberalen tegen dat alles inging en hij wenste het eigenlijk af te stemmen, maar door het indienen van een aantal amendementen wilden de liberalen toch een poging doen 'de ergste giftanden uit het ontwerp te trekken.'⁵⁷⁸ Het ging om twee punten. Men wenste crematie mogelijk te maken als iemand de wens voor een crematie had geuit door lid te worden van een erkende crematievereniging. Verder ging het om het schrappen van een bepaling uit het voorstel die stelde dat crematie niet was toegestaan bij een kind als crematie in strijd was met de levensbeschouwelijke grondslag van de instelling waar het kind werd opgevoed.⁵⁷⁹

De liberalen kregen hierbij steun van de communisten. M.E. Lips-Odinet (CPN) sloot met haar betoog nadrukkelijk aan bij Ouds uiteenzetting. Hij had volgens haar terecht gewezen op de rechten van de mens en dat crematie ook daartoe behoorde. In wezen impliceerde dit wetsontwerp voor de communisten 'een discriminatie van de crematie'.⁵⁸⁰ Het voorstel was voor hen dan ook onaanvaardbaar, en net als de Zondagswet was de 'Crematiewet' geen uiting van onbedachtzaamheid van minister Beel, maar waren beide wetten toch vooral 'uitingen van onverdraagzaamheid ten opzichte van andersdenkenden'.⁵⁸¹

De PvdA kreeg veel kritiek op hun steun aan het wetsvoorstel. Desondanks verdedigde PvdA-woordvoerder J.H. Scheps het compromis tussen de sociaaldemocraten en de confessionele fracties van de KPV, ARP en CHU.

⁵⁷³ *Handelingen II* 4 februari 1955, p.2276.

⁵⁷⁴ *Handelingen II* 4 februari 1955, p.2276.

⁵⁷⁵ *Handelingen II* 4 februari 1955, p.2277.

⁵⁷⁶ *Handelingen II* 4 februari 1955, p.2277.

⁵⁷⁷ *Handelingen II* 4 februari 1955, p.2277.

⁵⁷⁸ *Handelingen II* 4 februari 1955, p.2278.

⁵⁷⁹ *Kamerstukken II* 1 februari 1955, 2410, 8.

⁵⁸⁰ *Handelingen II* 4 februari 1955, p.2286.

⁵⁸¹ *Handelingen II* 4 februari 1955, p.2286.

Scheps (PvdA) poogde daarbij allereerst de kwestie enigszins van haar levensbeschouwelijke lading te ontdoen, daarvoor citeerde hij enkele gereformeerde denkers, die weliswaar stelden dat cremieren een heidens gebruik was, maar dat er in de Bijbel geen ge- of verbod was te vinden. Verder was de band volgens Scheps tussen de ‘philosophie van leven en dood’ en de opvattingen over begraven of cremieren steeds zwakker geworden.⁵⁸² De motieven voor ‘verassing’ waren zeer verscheiden geworden, niet langer was cremieren nauw verbonden met de als zeer antichristelijk beschouwde ‘rationalistische sfeer van het denken en geloven’.⁵⁸³

Ten tweede verdedigde hij het werk van de adviescommissie. Dat de leden ervan tot overeenstemming waren gekomen, gaf aan dat er veel was veranderd. Het voorliggende wetsontwerp was dan ook de vrucht van ‘lang wikken en wegen van ernstige, welovertuigde mannen, alsmede dat dit ontwerp van wet een compromis moest zijn’.⁵⁸⁴ Vijfentwintig of veertig jaar geleden was zo’n compromis nog ondenkbaar geweest, aldus Scheps. Het wetsvoorstel was dus een ‘stuk vooruitgang’ en hij vond dat Oud ook daarvoor aandacht moest hebben.⁵⁸⁵ Daarom vond de PvdA-fractie het verstandiger om het ontwerp te aanvaarden. Het was voor de fractie dan ook veelzeggend dat er geen afzonderlijke minderheidsnota van de commissie was gekomen, en er alleen slechts een opmerking was gemaakt dat individuele leden op onderdelen andere formuleringen hadden gekozen.⁵⁸⁶ Dit gold ook voor de PvdA-fractie. Zij aanvaardde het compromis van de commissie, ook al had zij het ‘hier en daar’ anders opgeschreven als ze zelfstandig de wet hadden mogen schrijven. Desalniettemin drong Scheps bij de Tweede Kamer erop aan het voorstel aan te nemen, zich terughoudend op te stellen en niet als een ‘olifant’ door deze ‘porceleinkast’ heen te lopen en ‘ruwweg amenderende’ het compromis van de commissie aan ‘stukken (te) stampen’. Bij elk amendement had de PvdA zich afgevraagd of de wijziging het compromis zou schaden. Scheps was zich ervan bewust dat de Tweede Kamer een eigen verantwoordelijkheid had en dat het haar volkomen vrij stond om het voorstel te bekritisieren, maar hij drong er toch op aan om het compromis te steunen, omdat er overeenstemming was gekomen op zo’n belangrijk en moeilijk punt.⁵⁸⁷

Het wetsvoorstel kreeg ook de steun van de ARP-fractie, al waren de antirevolutionairen geen voorstander van crematie. Bruins Slot (ARP) zette in zijn betoog de antirevolutionaire visie op begraven uiteen. Het begraven van de doden zag hij als een vroom christelijk gebruik, ‘dat niet slechts traditie is, maar waarin ook de

⁵⁸² *Handelingen II* 4 februari 1955, p.2280.

⁵⁸³ *Handelingen II* 4 februari 1955, p.2279-80.

⁵⁸⁴ *Handelingen II* 4 februari 1955, p.2280.

⁵⁸⁵ *Handelingen II* 4 februari 1955, p.2280.

⁵⁸⁶ *Handelingen II* 4 februari 1955, p.2281.

⁵⁸⁷ *Handelingen II* 4 februari 1955, p.2281.

geestelijke weerslag wordt gevonden van de belijdenis der Christenheid aangaande de dood, de verlossing en de wederopstanding des vleses, zodat wij haar dus als een christelijke ordening moeten zien.⁵⁸⁸

Dit was hun principiële standpunt, maar het vraagstuk ging daar volgens Bruins Slot niet direct over, het ging namelijk over de vraag wat de taak van de overheid zou moeten zijn. Een vergelijkbare thematiek speelde hier volgens hem als rondom de Zondagswet, namelijk het vraagstuk van de verhouding van de overheid en de Wet Gods.⁵⁸⁹ In dezen stelde de ARP dat burgers vrij moeten zijn om als vrije menselijke personen te kiezen of zij 'Gods Wet' wilden gehoorzamen dan wel verwerpen. De mens heeft die vrijheid immers zelf gekregen, maar het was volgens Bruins Slot geen vrijheid in die zin dat het er niet toe deed wat de mens zou kiezen. Het is een vrijheid die een mogelijkheid biedt, maar de keuze diende de overheid niet onverschillig te laten: 'Haar regelen mogen en moeten uitgaan van de wil tot het bevorderen van de naleving van de Wet Gods, maar haar regelen mogen niet zo zijn, dat zij een persoonlijke beslissing principieel onmogelijk maakt.'⁵⁹⁰ Dit waren de polen waartussen de problematiek zich volgens de ARP bewoog. Daarom was in dit wetsontwerp begraven primair en normaal en leidde het voorstel beslist niet tot een gelijkstelling van begraven met cremieren.⁵⁹¹

Bruins Slot was op twee punten bijzonder kritisch over Oud. Allereerst met betrekking tot de onderbouwing van zijn betoog vanuit de 'rechten van de mens'. Bruins Slot vond dat er genoeg redenen waren om beperkingen op te leggen aan bepaalde vrijheden. Dit was mogelijk ten aanzien van de openbare orde, de gezondheid, de zedelijkheid en de rechten en vrijheden van anderen. Dit was 'met elkaar een heel groot brok cultuur'.⁵⁹² Ten tweede had hij kritiek op de wijze waarop Oud 'verdraagzaamheid' definieerde. Het ging volgens Bruins Slot om de vraag hoe de rechtsorde in Nederland behoort te zijn. Daarbij behoorde de overheid op bepaalde punten juist rekening te houden met de geestelijke en godsdienstige overtuigingen en dan restte het volgens hem niet om 'dom' te zeggen dat eenieder maar precies gelijk behandeld moest worden en een 'gelijksoortige vrijheid' moest bezitten.⁵⁹³

Het standpunt van de KVP sloot aan bij de positie van de ARP. Het ging eveneens uit van de notie dat de overheid bepaalde zeden moest beschermen en niet ongeregeld kon laten. Cremieren was volgens Ch.J.M. Mol (KVP) voor katholieken weliswaar niet in strijd met de natuurwet, of met de positief goddelijke wet vervat in de

⁵⁸⁸ *Handelingen II* 4 februari 1955, p.2284.

⁵⁸⁹ *Handelingen II* 4 februari 1955, p.2284.

⁵⁹⁰ *Handelingen II* 4 februari 1955, p.2284.

⁵⁹¹ *Handelingen II* 4 februari 1955, p.2284-2285.

⁵⁹² *Handelingen II* 4 februari 1955, p.2285.

⁵⁹³ *Handelingen II* 4 februari 1955, p.2285.

Openbaring, maar men zag wel een zorgwekkende ‘tendenz’ waarin een andere omgang met de doden zichtbaar werd waarin niet langer begraven gebruik was. Deze trend kwam voort uit de ‘opkomende filosofische stromingen’ uit de vorige eeuw, ‘die als uiting van rationalisme en met de superieure minachting voor het christendom, de lijkverbranding op allerlei gronden propageerde.’ Deze stromingen konden zonder meer als ‘anti-christelijk’ worden aangeduid.⁵⁹⁴ De lijkverbranding ondermijnt het geloof in het hiernamaals en de verrijzenis. Welke psychologische, economische, hygiënische, humanitaire, veiligheids- of gevoelsmotieven ook mogen worden aangevoerd, in de kern bleef voor katholieken crematie altijd ingaan tegen de christelijke traditie en tegen de christelijke volkszedes. Juist hiertegenover had volgens Mol (KVP) de overheid haar verantwoordelijkheid.⁵⁹⁵

De KVP had dan ook ernstige bezwaren tegen de crematie, maar de katholieken stonden – evenals de antirevolutionairen – op het standpunt dat niet alles dat ‘zedelijk ongeoorloofd is, ook juridisch verboden moet of kan worden.’⁵⁹⁶ Het wetsontwerp liet onder bepaalde omstandigheden crematie toe en dat vond men een aanvaardbaar compromis.⁵⁹⁷ Toch wenste men niet nog meer concessies te doen aan de crematie, en was men met name tegen elke bevordering van de ‘crematiegedachte’. De steun van de KVP-fractie voor het wetsvoorstel was toch vooral afhankelijk van de mate waarin het voorgestelde compromis ongeschonden de parlementaire behandeling zou overleven.⁵⁹⁸

Naast de VVD en de CPN, was de SGP tegen het wetsvoorstel, maar om tegenovergestelde redenen. Zij zag in het wettelijk maken van crematie niets anders dan ‘een bewijs van diep verval van het christendom, een al verder afglijden naar het heidendom in moderne stijl’.⁵⁹⁹ De staat had volgens SGP-fractievoorzitter C.N. van Dis de taak om de christelijke grondslagen van het ‘volksleven’ te handhaven. Lijkverbranding was een ‘louter heidense praktijk’ die in strijd was met de ‘christelijke zede’ en daardoor niets anders dan een ondergraving en ondermijning vormde van de christelijke grondslagen. Hij was dan ook van mening dat ‘lijkverbranding’ verboden moest blijven en keerde zich tegen het gehanteerde vrijheidsbegrip. De SGP kon zich niet verenigen met het liberale vrijheidsbegrip dat ruimte bood voor de ‘godslasteraar’, de ‘openbare propaganda van het ongeloof’ en de ‘lijkverbranders’.⁶⁰⁰ Het ‘compromis’, zoals dit werd gesteund door de andere protestantse partijen, was volgens de staatkundig gereformeerden toch vooral een principiële

⁵⁹⁴ *Handelingen II* 4 februari 1955, p.2288.

⁵⁹⁵ *Handelingen II* 4 februari 1955, p.2288.

⁵⁹⁶ *Handelingen II* 4 februari 1955, p.2289.

⁵⁹⁷ *Handelingen II* 4 februari 1955, p.2289.

⁵⁹⁸ *Handelingen II* 4 februari 1955, p.2289.

⁵⁹⁹ *Handelingen II* 4 februari 1955, p.2292.

⁶⁰⁰ *Handelingen II* 4 februari 1955, p.2291-92.

eis van de ‘vrijzinnige staatkunde’ en niet van de ‘christelijke staatkunde’ en moest derhalve worden verworpen.⁶⁰¹

Het wetsvoorstel werd gesteund door de coalitiepartijen, maar door hen werd het slechts gezien als een compromis en het kon op stevige kritiek rekenen van communisten, liberalen en orthodoxe protestanten. Minister Beel wees in zijn bijdrage op de sterke meningsverschillen van levensbeschouwelijke aard die in de bijdragen naar voren kwamen. Het was al langer voor hem duidelijk dat ‘op het godsdienstige en ideologische vlak de voor- en tegenstanders elkaar niet licht zullen overtuigen.’⁶⁰² In die geest had ook de breed samengestelde commissie-Kan haar taak opgevat en ook van die leden kon volgens Beel niet worden verwacht dat zij elkaar zouden overtuigen, maar wel dat zij tot een compromis zouden komen dat voor velen aanvaardbaar zou zijn. Een stem voor dit wetsontwerp moest volgens Beel dan ook niet worden uitgelegd als ‘een betuiging van instemming’ met de crematie.⁶⁰³

Beel ging niet uitgebreid in op de bezwaren van de SGP, omdat hun opvatting door brede lagen van de Nederlandse bevolking niet werd gedeeld en omdat dit hem op theologisch terrein zou brengen. Uitbreider adresseerde hij de bezwaren van Oud en Lips-Odinot en dan vooral de kritiek dat het wetsvoorstel een schending van de rechten van de mens zou betekenen.⁶⁰⁴ Allereerst benadrukte Beel dat het voorstel allerminst iemand verhindert te leven naar zijn levensbeschouwing.⁶⁰⁵ De grondgedachte van de wet was dat iedere volwassene ingezetene vrijelijk kon kiezen tussen ‘begraven of verassen’ van zijn lijk, maar dat begraven in Nederland een vrijwel algemeen aanvaarde zede was en dat daarom degene die geen uitdrukkelijke keuze had gemaakt zou worden begraven.⁶⁰⁶ Daarbij behoorde in beginsel ook de vrije oprichting van crematoria die slechts beperkt zou worden door de waarborgen die nodig waren om ‘nodeloze krenking van de godsdienstige gevoelens van andersdenkenden te voorkomen.’⁶⁰⁷ Hiervoor wilde de regering waken door het instellen van een vergunningstelsel. Een vergunning zou echter pas worden geweigerd als er in de naaste omgeving van het op te richten crematorium in sterke mate aan godsdienstige opvattingen ontleende bezwaren leefden.⁶⁰⁸

In de tweede termijn keerde Oud zich nogmaals tegen het compromiskarakter van de wet. Een compromis moest niet worden nagestreefd als diepgewortelde

⁶⁰¹ *Handelingen II* 4 februari 1955, p.2292.

⁶⁰² *Handelingen II* 8 februari 1955, p.2295.

⁶⁰³ *Handelingen II* 8 februari 1955, p.2295.

⁶⁰⁴ *Handelingen II* 8 februari 1955, p.2296.

⁶⁰⁵ *Handelingen II* 8 februari 1955, p.2296.

⁶⁰⁶ *Handelingen II* 8 februari 1955, p.2297.

⁶⁰⁷ *Handelingen II* 8 februari 1955, p.2297.

⁶⁰⁸ *Handelingen II* 8 februari 1955, p.2298.

overtuigingen lijnrecht tegenover elkaar staan. Dan had het geen zin om ‘elkander te overtuigen’.⁶⁰⁹ Het uitgangspunt was dat er vrijheid van godsdienst was en dat de regering en wetgever moesten regelen dat er gelijkheid zal zijn voor de aanhangers van die verschillende overtuigingen.⁶¹⁰ Het wetsontwerp had volgens Oud namelijk tot resultaat dat bepaalde godsdienstige opvattingen gevolgen zouden hebben voor de opvattingen van anderen.⁶¹¹ Dit ging vooral over de oprichting van crematoria, die op grond van godsdienstige gevoelens kon worden geweigerd.⁶¹² Hierbij wees hij erop dat een minister die onwelwillend genoeg staat tegenover de crematie, de vestiging van crematoria altijd kon tegenhouden, omdat er altijd mensen in de omgeving zijn te vinden die ‘uit hoofde van hun godsdienstige opvattingen’ bezwaar hebben tegen de komst van een crematorium.⁶¹³

Oud was kritisch op het kabinet, omdat men het wetsvoorstel wilde gronden op de gedachte dat rechten en vrijheden van bepaalde groepen moesten worden beschermd en niet de rechten en vrijheden van het individu. Bepaalde groepen ‘rooms-katholieken’ en ‘orthodox-protestanten’ zouden dan worden beschermd en niet de enkeling. Dit was volgens Oud in strijd met de bedoeling van de rechten van de mens: ‘Die rechten gelden voor ieder individueel en het is niet de vraag, of het er veel of weinig zijn. Die vrijheid heeft men zo te zien, dat er, behalve op gronden aan de gezondheid of de openbare orde ontleend, niemand enige belemmering in de weg mag worden gelegd. Ongetwijfeld zullen anderen zich daaraan weleens ergeren.’⁶¹⁴

Een regering, die op de genoemde punten tot een compromis overgaat, kwam volgens Oud in strijd met de grondbeginselen van de geestelijke vrijheid. Het beginsel van de geestelijke vrijheid was voor Oud: ‘het liberale beginsel, in zijn grote en algemene betekenis genomen. Niet in de zin van het beginsel van een bepaalde politieke partij, die zich liberaal noemt, niet een beginsel, waarvan ik het monopolie opeis voor mijn politieke vrienden en mij. Het is het algemene liberale beginsel van de geestelijke vrijheid, dat doorgewerkt heeft ook in tal van partijen, die zich overigens niet liberaal noemen en die op andere punten volkomen met mij van mening verschillen.’⁶¹⁵ Dit was het geestelijke beginsel, dat vroeger leefde aan de gehele linkerzijde van liberalen, vrijzinnig-democraten en sociaaldemocraten van de oude sociaaldemocratische partij de SDAP.⁶¹⁶ De PvdA en Scheps hadden deze positie verlaten en een compromis gesloten op het grote beginsel van de

⁶⁰⁹ *Handelingen II* 8 februari 1955, p.2300.

⁶¹⁰ *Handelingen II* 8 februari 1955, p.2300.

⁶¹¹ *Handelingen II* 8 februari 1955, p.2300.

⁶¹² *Handelingen II* 8 februari 1955, p.2301.

⁶¹³ *Handelingen II* 8 februari 1955, p.2301.

⁶¹⁴ *Handelingen II* 8 februari 1955, p.2301.

⁶¹⁵ *Handelingen II* 8 februari 1955, p.2301.

⁶¹⁶ *Handelingen II* 8 februari 1955, p.2301.

geestelijke vrijheid en hij vroeg zich af of die 'geestelijke vrijheid' bij de PvdA nog wel veilig was.⁶¹⁷

Scheps (PvdA) verdedigde zich door te wijzen op de steun van voorstanders van crematie en te benadrukken dat de commissie-Kan niet met een minderheidsnota was gekomen, maar met een gezamenlijk standpunt.⁶¹⁸ Daarbij kwam hij met een principiëlere verdediging en tevens kritiek op het liberale beginsel zoals uitgelegd door Oud (VVD). Dat was voor hem namelijk niet het enige beginsel. Men had ook te maken met de zeden van een volk. Hij stelde dat het liberalisme moest oppassen dat het een 'neutralisme' zou worden en het zou gaan ontbreken aan het vermogen om een synthese te vinden tussen de liberale opvatting en het karakter van het volk en de staat.⁶¹⁹ Hij stelde dat bij het betoog van Oud 'een kortsluiting is geweest tussen de verwerkelijking van de liberale gedachte, de structuur van de Staat en aansluitende de opvattingen van het volk.'⁶²⁰ Dat complexe geheel was noodzakelijkerwijs niet altijd even harmonieus, maar dat was toch de wet, aldus Scheps.

Scheps verdedigde nogmaals het compromiskarakter van het wetsvoorstel en wees erop dat we 'in dit land met zijn gemengde bevolking dagelijks moeten wandelen van compromis tot compromis.'⁶²¹ Een samenleven werd anders onmogelijk in een land dat is doortrokken van scherpe godsdienstige tegenstellingen: 'Alleen een compromis kan in Nederland het leven draaglijk maken', aldus Scheps. Het was volgens hem dan ook niet mogelijk een 'strengte lijn' te trekken zoals Oud dat deed: 'de staat is niet de blote optelsom van een reeks neutraal aanvaarde feiten en beschouwingen of zedelijk en godsdienstige handelingen', de overheid is de beschermster van het 'geestelijke, het culturele goed' van het volk.⁶²²

Aan het einde van het debat nam de fractievoorzitter van de PvdA J.A.W. Burger nog het woord om zich vooral te weren tegen de kritiek van VVD-fractievoorzitter Oud. Na zijn eerste betoog tegen de 'Crematiewet' vertelde Burger dat het 'letterlijk gedaverd' had in de Tweede Kamer en in de pers. Dit alles had Burger er echter niet van overtuigd dat de kwestie van cremieren voor 'crematisten' een godsdienstige aangelegenheid was.⁶²³ Het feit dat mensen door dit wetsvoorstel vooraf een verklaring dienen af te leggen over de wens tot crematie in plaats van begraven, kon men volgens Burger 'in alle redelijkheid niet als een discriminatie kwalificeren.'⁶²⁴

⁶¹⁷ *Handelingen II* 8 februari 1955, p.2301-03.

⁶¹⁸ *Handelingen II* 8 februari 1955, p.2303-04.

⁶¹⁹ *Handelingen II* 8 februari 1955, p.2305.

⁶²⁰ *Handelingen II* 8 februari 1955, p.2305.

⁶²¹ *Handelingen II* 8 februari 1955, p.2306.

⁶²² *Handelingen II* 8 februari 1955, p.2306.

⁶²³ *Handelingen II* 8 februari 1955, p.2313-14.

⁶²⁴ *Handelingen II* 8 februari 1955, p.2314.

Hij bekritiseerde ook Ouds diskwalificatie van het wetsontwerp, alsof het kabinet daarmee de Conventie van Rome zou hebben geschonden. Dat vond hij nogal ‘overtrokken.’⁶²⁵ Bovenal verwierp hij Ouds kritiek op het compromis. Het was toch vooral ook het zoeken geweest naar een ‘modus vivendi.’⁶²⁶ Het was juist een teken van verdraagzaamheid geweest, dat ondanks het feit dat een overgrote meerderheid naar de christelijke zeden wenste te begraven, men toch ruimte liet aan hen die daaromtrent anders dachten.⁶²⁷ Burger vond dat ‘de groeperingen, waarvoor deze zaak op godsdienstige gronden moeilijk ligt, meer recht hebben op waardering dan op een bestrijding, zoals die van enkele zijden naar voren is gebracht.’⁶²⁸

12.2.1 Uitkomst parlementaire behandeling Crematiewet

De Tweede Kamer stemde op 9 februari 1955 over het wetsvoorstel en nam het voorstel met 68 tegen 11 stemmen aan. Een opmerkelijk coalitie van VVD, CPN en SGP stemde tegen.⁶²⁹ Niet geheel onverwachts werden Ouds amendementen verworpen, vermeldenswaardig is wel dat de PvdA-fractie verdeeld stemde bij de behandeling van de amendementen.⁶³⁰ Op 5 juli 1955 nam ook de Eerste Kamer het wetsvoorstel aan, ook hier stemde de PvdA verdeeld. Vier van de elf sociaaldemocratische senatoren stemden tegen de wet.⁶³¹

12.3 Beschouwing crematiedebat

In het debat waren twee uitersten en een middenpositie te herkennen. Bij de meest conservatieve positie in het parlement – die onderschreven werd door de SGP – bleef crematie strafbaar, omdat de staat ertoe geroepen was de dominante christelijke zeden en grondslagen van de samenleving te bekrachtigen door ‘heidense’ praktijken, zoals de lijkverbranding, te verbieden. Hiertegenover stond de positie

⁶²⁵ *Handelingen II* 8 februari 1955, p.2314.

⁶²⁶ *Handelingen II* 8 februari 1955, p.2314.

⁶²⁷ *Handelingen II* 8 februari 1955, p.2315.

⁶²⁸ *Handelingen II* 8 februari 1955, p.2315.

⁶²⁹ *Handelingen II* 9 februari 1955, p.2340.

⁶³⁰ De PvdA-fractie stemde verdeeld bij de wijzigingsvoorstellen van Oud. Het eerste deel (*Kamerstukken II* 1954/55, 2410, 8) van zijn amendement over het lidmaatschap van een crematievereniging kreeg de steun van M. van der Goes van Naters en F.J. Goedhart en het tweede deel (*Kamerstukken II* 1954/55, 2410, 8) over de positie van minderjarigen kreeg de steun van Goedhart, G.M. Nederhorst, D. Roemers, H. van Sleen, D. Heroma-Meilink en A. Vondeling. (*Handelingen II* 9 februari 1955, p.2327-28.)

⁶³¹ Vier leden van de Eerste Kamerfractie van de PvdA stemden tegen: F. Wibaut, H.J. de Dreu, J. In 't Veld en H. Verwey-Jonker. Deze laatste gaf in het debat in de Eerste Kamer een stemverklaring af waarin ze hun tegenstemmen toelichtte: ‘het gehele complex van bepalingen en verbodsbepalingen in de praktijk gevoeld zal worden als onnodig en hinderlijk overheidsingrijpen op een gebied, dat altijd bij uitstek het eigen terrein is geweest van gezin en familie.’ Met deze verklaring maakten deze sociaaldemocratische senatoren duidelijk meer op de lijn van P.J. Oud te zitten dan op de lijn van het kabinet. (*Handelingen I* 5 juli 1955, p.2412.)

waarin een neutrale staat niet mocht discrimineren tussen individuele keuzes van burgers om zo het 'liberale' grondbeginsel van de 'geestelijke vrijheid' te bevorderen. De VVD en ook de CPN onderschreven deze positie. De confessionele drie (KVP, ARP, CHU) neigden naar de eerste positie, terwijl de PvdA neigde naar de tweede positie. Uiteindelijk vonden de coalitiepartijen KVP, ARP, CHU en PvdA elkaar in een compromis tussen deze twee uitersten.

De coalitie wist een middenpositie te vinden tussen enerzijds het door de staat handhaven van de dominante christelijke zeden in de samenleving en door anderzijds ruimte te bieden voor individuen om andere keuzes te maken. Het compromiskarakter van de wet uitte zich vooral in de creatieve formule om crematie te legaliseren, maar het tegelijkertijd niet wettelijk gelijk te stellen aan begraven. De nieuwe wet regelde dat het elke volwassene in principe vrij stond om te kiezen voor crematie en dat crematoria konden worden opgericht, maar de wet regelde ook dat begraven het uitgangspunt bleef en dat men bij de oprichting van crematoria rekening diende te houden met plaatselijke religieuze gevoeligheden.

Dit compromis was mogelijk doordat vooral de coalitiefracties gedurende het besluitvormingsproces de spelregels van de consensuspolitiek volgden, in tegenstelling tot de grootste oppositiepartij de VVD. Onder leiding van Oud voerden de liberalen scherp oppositie tegen het wetsvoorstel en poogden zij met zeer principiële kritiek – de wet zou in strijd zijn met de rechten van de mens – de kwestie te *polariseren*. Dit had weinig effect. De coalitiefracties waren zich er namelijk van bewust dat de kans op volledige inhoudelijke overeenstemming vrijwel uitgesloten was, maar bovenal erkende men de wenselijkheid om de kwestie na al die jaren eindelijk eens te regelen. Deze houding van compromisbereidheid was vooral bij de PvdA te zien, waar men meermaals benadrukte dat men in een pluriforme samenleving compromissen diende te sluiten en modi moest vinden om samen te kunnen regeren. Daarbij wezen de sociaaldemocraten erop dat de nieuwe wet toch vooruitgang betekende ten opzichte van de bestaande gedooogsituatie.

Deze *zakelijk-pragmatische grondhouding* uitte zich niet alleen bij de PvdA in een niet-ideologische benadering van de kwestie, maar ook bij de confessionele partijen. De confessionele drie streefden geen bekrachtiging na van de bestaande verbodsbepaling en daarmee het terugdraaien van de gegroeide gedooogpraktijk. Zij vonden crematie weliswaar een heidense praktijk, maar zij stonden niet op het standpunt dat alle 'onzedelijke of onchristelijke' handelingen per wet verboden moesten worden. De kwestie werd gedepolitiseerd door het te reduceren tot vooral een kwestie over de vraag naar de grenzen van de overheid in relatie tot het codificeren van de volkszeden en het debat niet te laten gaan over de vraag naar de wenselijkheid van crematie. Hiermee werd het vraagstuk ontdaan van de religieuze geladenheid en werd het ook voor de confessionelen mogelijk om naar het midden

te schuiven en het compromis te aanvaarden. Daarbij streefde de PvdA – anders dan de ideologisch rechtlijnige VVD – geen volledige gelijkstelling na van cremeren en begraven. Zij stelde nadrukkelijk dat de wetten van de staat ook moeten aansluiten bij de dominante zedelijke opvattingen van het volk. Hierdoor creëerde de PvdA enige ruimte voor zichzelf om het compromis te kunnen aanvaarden en de confessionelen tegemoet te komen.

Behulpzaam voor de consensuele uitkomst van de besluitvorming was de breed samengestelde commissie-Kan (*depolitisering & topperleg*) die reeds in de pre-parlementaire fase de basis legde voor een compromiswetsvoorstel. Dit was in bijzonder van belang voor de PvdA. De sociaaldemocraten waren intern verdeeld, zoals zou blijken uit het verdeelde stemmen. Daarbovenop kregen zij stevige inhoudelijke kritiek van de VVD en de CPN. In het debat konden zij echter terugvallen op het werk van de commissie die met een gezamenlijk advies was gekomen dat bovendien werd gesteund door zowel de voor- als de tegenstanders van crematie. De PvdA-fractie leunde sterk op dit advies en drong bij de andere fracties erop aan om niet het wetsvoorstel te amenderen en daarmee het compromis te schaden (*zakelijkheid*). Door te hameren op het belang van een zekere terughoudendheid bood de PvdA – evenals de andere coalitiefracties – voldoende ruimte aan minister Beel om het compromisvoorstel met succes door het parlement te loodsen.

